

Krzysztof KOZBIAŁ

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

ORCID: 0000-0001-6124-5341

Wymieranie dinozaurów czeskiej sceny politycznej? Komunistyczna Partia Czech i Moraw w świetle wyborów z 2021 i 2022 roku¹

Streszczenie: Komunistyczna Partia Czech i Moraw jest w zasadzie jedynym przykładem ugrupowania komunistycznego, które po transformacji ustrojowej przełomu lat 80. i 90. XX wieku przetrwało w systemie politycznym państwa w Europie Środkowej pod niezmienioną nazwą i tylko lekko zmodyfikowanym programie. Przez prawie 30 lat ugrupowanie odgrywało istotną rolę w czeskim systemie partyjnym, choć nie wchodziło w skład żadnego rządu czeskiego, wspierało jedynie od 2018 r. rząd premiera Babiša podczas poszczególnych głosowań.

W wyniku wyborów parlamentarnych z 2021 r. komuniści po raz pierwszy nie znaleźli się w Izbie Poselskiej, rok później uzyskali słaby wynik podczas wyborów samorządowych. W opinii autora wydarzenia te są prawdopodobnie początkiem znikania tej partii z krajobrazu politycznego Republiki Czeskiej. W 2023 r. KSČM nie była w stanie wystawić własnego kandydata w wyborach prezydenckich, co dodatkowo pogłębia kryzys.

Spadek poparcia jest spowodowany strukturą wyborczą głosujących na tę partię (są to z reguły ludzie starsi), brakiem interesującej oferty dla pozostałych wyborców, jak i kierowaniem swego przekazu głównie do niezadowolonych z transformacji. Znaczna część wyborców tej partii wybiera podczas głosowań inne ugrupowania, także prawicowe – jak SPD T. Okamury.

Słowa kluczowe: Republika Czeska, system polityczny Czech, Komunistyczna Partia Czech i Moraw, transformacja polityczna w Czechosłowacji, postkomunizm

---

Wprowadzenie

Wybory do Izby Poselskiej czeskiego parlamentu, które miały miejsce w dniach 8–9 października 2021 r. pod pewnymi względami miały charakter przełomowy. Gabinet premiera Andreja Babiša został odsunięty od władzy, a także – co można uznać za bardziej zaskakujące – w ich konsekwencji po raz pierwszy w okresie niezależności Republiki Czeskiej zabrakło w parlamencie przedstawicieli Komunistycznej Partii Czech i Moraw (KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy). Fakt ten jest na tyle interesujący, iż warto mu poświęcić nieco miejsca i podjąć się analizy przyczyn takiego stanu rzeczy. Tym bardziej, że wybory do rad miast, gmin i do Senatu (23–24 września 2022 r.) potwierdzają zarysowany rok wcześniej trend, przejawiający się spadkiem poparcia dla wspomnianego ugrupowania.

Główną hipotezą rozważań jest założenie, iż mamy do czynienia ze stopniowym zanikiem poparcia dla postkomunistów na czeskiej scenie politycznej. Najistotniej-

---

¹ Publikacja została sfinansowana ze środków finansowych w ramach programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” w Uniwersytecie Jagiellońskim.

sze pytania badawcze, na które starano się odpowiedzieć to: 1) jaką rolę KSČM odgrywała na czeskiej scenie politycznej po 1989 r.? 2) jakie są przyczyny słabego wyniku wyborczego z 2021 i 2022 r.? 3) czy istnieją jakiegokolwiek przesłanki mogące świadczyć o potencjalnym powrocie KSČM do parlamentu Republiki w przyszłości?

W celu weryfikacji hipotezy i pytań badawczych wykorzystano metody badawcze typowe dla nauk o polityce i administracji, tj.: metodę analizy systemowej (aby przybliżyć system polityczny, a przede wszystkim partyjny), metodę komparatystyczną, metodę analizy źródeł i najważniejszej literatury poświęconej omawianemu ugrupowaniu, a także analizę danych statystycznych. Skorzystano także z metody analizy historycznej, niezbędnej, aby przybliżyć powstanie tejże partii i kulis tego wydarzenia.

Powstanie ugrupowania komunistycznego na ziemiach czeskich

Partia komunistyczna jest jednym z najdłużej istniejących ugrupowań na scenie politycznej Czech. Jej początki sięgają ponad 100 lat wstecz, ponieważ w dniach 14–16 maja 1921 r. podczas zjazdu w praskich Vinohradach doszło do uformowania się Komunistycznej Partii Czechosłowacji (KSČ – Komunistická strana Československa). Była to typowa partia protestu o obliczu antysystemowym, lecz równocześnie stanowiła istotny składnik systemu politycznego tzw. I Republiki. Komuniści byli ugrupowaniem *de facto* izolowanym, nie posiadali potencjału koalicyjnego umożliwiającego realny wpływ na rządy w międzywojennej Czechosłowacji. Powstaniu partii sprzyjały – jak w przypadku innych tego rodzaju ugrupowań w Europie – czynniki będące następstwem I wojny światowej i rewolucji bolszewickiej w Rosji. Czechosłowaccy komuniści stanowili część Międzynarodówki Komunistycznej i cieszyli się początkowo masową liczbą członków, która pod koniec 1921 r. wynosiła ok. 400 tys., jednak w 1930 r. było to już tylko ok. 27 tys. osób. Jej funkcjonowaniu sprzyjał wręcz ekstremalny system wielopartyjny ówczesnego państwa czechosłowackiego (Kunstát, 2013, s. 34–43).

Do 1938 r. partia komunistyczna mogła legalnie prowadzić działalność na terytorium państwa. Brała udział w wyborach osiągając w 1925 r. najlepszy wynik (13,1% głosów), który przełożył się na 41 mandatów w wówczas 300-osobowej Izbie Poselskiej (Kubas, 2018, s. 255).

Po 1945 r. i zmianach, które zaszły w tej części kontynentu komuniści od początku stali się znaczącym ugrupowaniem politycznym. W wyborach do zgromadzenia Ustawodawczego Republiki (1946) uzyskali ponad 31% głosów, odnosząc zwycięstwo, w konsekwencji czego weszli najpierw do koalicyjnego rządu Z. Fierlingera, a po zamachu stanu (luty 1948 r. – sami komuniści mówili o „zwycięskim lutym”) było to ugrupowanie niepodzielnie rządzące państwem, decydujące o obsadzie stanowisk, ale równocześnie wykluczające rywalizację w systemie partyjnym. Rządowi towarzyszyły cechy typowe dla państw tzw. demokracji ludowej, poddanych wpływom radzieckim: czystki dotyczące „osób niewygodnych” (po lutym 1948 r. z kraju wyjechało ok. 200 tys. osób) – także w samej partii, fałszowanie wyborów, eliminacja innych ugrupowań mogących zagrozić komunistom, prześladowania organizacji religijnych, pokazowe procesy, kon-

trola nad gospodarką i życiem obywateli². W 1974 r. ugrupowanie miało 1,2 mln członków (Czyż, Kubas, 2014, s. 106). Liczba ta w pewnym sensie wskazuje na jej zasięg społeczny, który był znaczący.

Komunistyczna Partia Czech i Moraw – pod tą nazwą – pojawiła się na współczesnej scenie politycznej 21 grudnia 1989 r. – jest spadkobierczynią KSČ. Wówczas objęła swym obszarem działania Czechy i Morawy, gdyż w słowackiej części ówczesnej Czechosłowacji powołano do życia Komunistyczną Partię Słowacji (KSS – Komunistická strana Slovenska). Oba ugrupowania współpracowały ze sobą do wiosny 1992 r. W kwietniu tego roku kooperacja zanikła, zniknęła również federacyjna aktywność obu tworów (Hušek, Smolík, 2019, s. 87–88), stały się one definitywnie niezależne, lecz partia słowacka nigdy nie osiągnęła sukcesów politycznych, które mogłyby być porównywalne z jej czeską odpowiedniczką.

Spośród wszystkich partii aktywnych po podziale Czechosłowacji, czescy komuniści stanowili swoiste kuriozum w systemie partyjnym czeskiego państwa. W porównaniu do innych państw postkomunistycznych regionu Europy Środkowej i Wschodniej była to zasadniczo jedyna partia, która, zarówno pod względem nazwy, jak i wielu założeń programowych, nawiązywała do ortodoksyjnego komunizmu. Z całą pewnością nie uległa procesowi „socjaldemokratyzacji”. W drugiej połowie 1990 r. 76% członków ugrupowania sprzeciwiło się w wewnętrznym referendum zmianie nazwy i programu (Cabada, Šanc, 2005, s. 166)³. Zmieniono jedynie symbolikę, bowiem czerwoną gwiazdę zastąpiły dwie wiśnie, co miało jednak wskazywać na zerwanie z dawnymi czasami (Sokół, 2005a, s. 241). Spór o nazwę partii powrócił raz jeszcze w 1993 r., kiedy to o opinię w tej sprawie poproszono okręgowe struktury ugrupowania. Spośród 85 głosów jedynie w 30 przypadkach uznano za słuszne konieczność modyfikacji nazwy. Przeciwny był głos płynący z 52 ośrodków. Świadczyło to o różnicach wewnątrz ugrupowania (Sula, 2018, s. 63–64).

Swoiste przywiązanie do „minionej epoki” ugrupowanie pokazało również w grudniu 2011 r. W reakcji na śmierć przywódcy Korei Północnej Kim Dzong Ila komuniści przesłali depezę kondolencyjną (*Práce Kim...*), co spotkało się zresztą z negatywną reakcją reszty sceny politycznej, biorącej pod uwagę fakt, że jednak był to człowiek mający na sumieniu zapewne dziesiątki (jeśli nie setki) tysięcy ofiar zbrodniczego systemu północnokoreańskiego.

Istnienie, czy też – mówiąc dokładniej – pozostanie, tego rodzaju ugrupowania na scenie partyjnej nie było jednak zaskakujące na tle państw Środkowej Europy, zaskakujący był natomiast brak zmian. Wpisywało się to w przemiany partyjne w tej części kontynentu po upadku systemu komunistycznego, gdzie jednym z zauważalnych nurtów, jak zauważa W. Sokół, były partie związane z poprzednim reżimem. W kilku państwach ugrupowania te uzyskiwały znaczące poparcie w elekcjach po 1989 r. (w Rumunii nawet 66,3%, w Albanii 56,2%, w Bułgarii 47,2%), lecz tylko w Czechach sukcesy wyborcze miały miejsce pod szyldem komunistów (Sokół, 2005b, s. 43, 47).

² Szerzej na temat ustroju komunistycznego w Czechosłowacji zob.: J. Kochanowski, *Czechosłowacja*, Warszawa 1997, s. 178–234; J. Rychlík, *Československo v období socialismu 1945–1989*, Praha 2020.

³ W reakcji na to od partii odłączyła się część jej członków, zakładając nowe ugrupowanie (Demokratyczna Partia Pracy), które jednak nie odegrało żadnej roli politycznej.

Nie bez znaczenia był fakt, że w Czechach pojawiła się „prawdziwa” partia socjaldemokratyczna w postaci ČSSD⁴. Spowodowało to, że obszar działania komunistów automatycznie stał się ograniczony. Wspomniana ČSSD wygrywała wybory do niższej izby parlamentu w latach 1998, 2002, 2010 i 2013, z kolei w 1996 i 2006 r. zajęła w nich drugie miejsce. Bez wątplenia socjaldemokraci przejmowali głosy wyborców o poglądach lewicowych, którzy nie akceptowali braku zmian ideologicznych u komunistów, na których potencjalnie mogliby głosować.

KSČM w swoim programie po upadku systemu komunistycznego wspierała demokrację umożliwiającą wolność działania partii, zwracała jednak uwagę, że ustroj demokratyczny daje – wg niej – możliwość działania jedynie ludziom bogatym. Ważnym punktem programowym ugrupowania było kierowanie swoich postulatów ku osobom w pewien sposób pokrzywdzonym przez transformację ekonomiczną. Stąd brało się poparcie dla partii na obszarach cechujących się wysokim bezrobociem i upadkiem przemysłu (północno-zachodnie Czechy, obszar czeskiego Śląska). Partia opowiadała się za wsparciem prawa do pracy, postulowała skrócenie tygodnia pracy do 35 godzin. Krytykowała zjawiska korupcji, podkreślała znaczenie praw socjalnych obywateli. Często podkreślała także konieczność podwyższenia poziomu uczestnictwa obywateli w procesie podejmowania decyzji. Stąd m.in. opowiadanie się za rozszerzeniem stosowania referendum w życiu politycznym Republiki. Jeśli chodzi o odniesienia do polityki zagranicznej komuniści byli konsekwentnymi przeciwnikami zarówno udziału Czech w NATO, jak i w Unii Europejskiej (Hušek, Smolík, 2019, s. 88–89). Sytuowało ich to w praktyce na obrzeżach „rynku partyjnego” w Czechach.

Ugrupowanie było również zdecydowanym orędownikiem rozdziału państwa od kościoła, występowało z hasłem walki z „amerykanizacją kultury”, opowiadało się za zakończeniem procesu prywatyzacji. Odrzucało także jakiegokolwiek żądania związane ze sprawą tzw. Niemców sudeckich (Cabada, Šanc, 2005, s. 170–171).

Miejsce KSČM w systemie politycznym Czeskiej Republiki

Dla zrozumienia rozważań o tym ugrupowaniu, istotna jest odpowiedź na pytanie o wagę, jaką w ciągu ostatnich 30 lat posiadali komuniści na czeskiej scenie politycznej. Na ile – po transformacji ustrojowej – stali się jej ważnym elementem? Analizując politykę prowadzoną w Republice Czeskiej K. Patkowski, wspierając się badaniami innych naukowców, posłużył się – w 2011 r. – dwoma wzorami umożliwiającymi obliczenie wspomnianego znaczenia. Dane te biorą pod uwagę ilość gabinetów, w których brali udział przedstawiciele danego ugrupowania (tzw. indeks partycypacji), w stosunku do liczby gabinetów w danym okresie, oraz zakres politycznej odpowiedzialności (biorąc pod uwagę liczbę miesięcy, podczas których przedstawiciel danej partii obsadzał stanowiska premiera (Patkowski, 2011, s. 113–114).

KSČM wypadła źle biorąc pod uwagę oba czynniki, bowiem nigdy (także po 2011 r.) jej przedstawiciel nie był premierem czeskiego rządu, a reprezentanci partii nie

---

⁴ Czeska Partia Socjaldemokratyczna (ČSSD – Česká strana sociálně demokratická) odrodziła się po 1989 r., jej korzenie sięgały ugrupowania socjaldemokratycznego założonego we 1878 r. i funkcjonującego w systemie politycznym Czechosłowacji do 1948 r.

byli obecni w poszczególnych gabinetach. Partia wsparła dopiero rząd Andreja Babiša po 2018 r., lecz nie była w nim reprezentowana. W praktyce ustrojowej można zatem bez cienia wątpliwości sformułować tezę o marginalnym znaczeniu tego ugrupowania, mimo jednak dość znaczącego poparcia uzyskiwanego w poszczególnych elekcjach do Izby Poselskiej. Można wręcz stwierdzić, że nawet mimo uzyskiwania trzeciego poparcia, pod względem liczby głosów w wyborach, ugrupowanie pozostawało nieco na marginesie ważnych wydarzeń. Było to także pochodną nieformalnej umowy o parlamentarnej izolacji partii (Fiala, Hloušek, 2003, s. 33).

Nieco inaczej sytuacja wyglądała na szczeblu samorządowym (na poziomie 14 czeskich krajów), gdzie komunistom udało się współrzędzić poszczególnymi regionami. Miało to miejsce tam, gdzie komuniści tradycyjnie cieszyli się wysokim poparciem, o czym mowa dalej.

Negatywne odniesienie do komunistów (ze strony ugrupowań antykomunistycznych) było jedną z ważnych linii podziału socjopolitycznego, który wpływał na system partyjny Czech. Wspominając o tego rodzaju podziałach, należy też wspomnieć o konflikcie między zwolennikami i przeciwnikami gospodarki rynkowej (do nich należeli wyborcy komunistów) oraz o konflikcie między ludźmi opowiadającymi się za społeczeństwem demokratycznym a osobami, dla których bliski był reżim autorytarny (i tu lokowano głosujących na KSČM) (Sokół, 2005a, s. 244; Koźbiał, 2016, s. 202).

Bez wątpienia poglądy komunistów były oryginalne na scenie politycznej państwa. Dyskusyjne czy ortodoksyjne wręcz, trzymanie się tego rodzaju przekonań, szczególnie odnośnie do polityki zewnętrznej uniemożliwiała poszerzanie elektoratu. Jak słusznie zauważył S. Kubas istotne były 2 cechy ugrupowania komunistycznego: wspomniane już izolowanie partii na scenie politycznej przez innych jej uczestników oraz dominacja wśród członków, a także wśród jej wyborców, osób w wieku emerytalnym. Szczególnie ten drugi czynnik zaczynał odgrywać coraz większą rolę. W 2017 r. wyborcami partii byli w większości absolwenci szkół zawodowych, ludzie powyżej 65 roku życia (KSČM uzyskała w tej grupie prawie 26% poparcia), o niskich dochodach i najczęściej nie biorący (lub rzadko biorący) udział w nabożeństwach (Dostálová, Havlík, 2019, s. 150–151).

Pod względem przedstawianych zagadnień programowych komunistów można określić mianem konserwatywnych, ponieważ ich propozycje były ciągle podobne, dotyczyły tych samych sfer życia. Tak samo należy ocenić propozycje dotyczące polityki zagranicznej. Przed kolejnymi wyborami proponowano w zasadzie ten sam kierunek: opuszczenie NATO i UE (w tym drugim przypadku na drodze referendum). W 2017 r. uzasadniano to rozpatrywanymi wcześniej przez Unię kwotami migrantów, które miałyby być przyjęte przez poszczególne państwa członkowskie organizacji w następstwie kryzysu migracyjnego 2015/2016 r. oraz (rzekomym) agresywnym zachowaniem Paktu Północnoatlantyckiego (Eibl, Gregor, 2019, s. 78).

Przez długi okres komuniści cieszyli się wysokim poparciem szczególnie w niektórych częściach Republiki. Do regionów cechujących się szczególnym poparciem dla analizowanego ugrupowania należały północno-zachodnie i zachodnie Czechy, południowe Morawy oraz obszar Śląska (Pink, Voda, 2012, s. 26–27). W wyborach z 2002 r., kiedy to KSČM uzyskała rekordowe poparcie, w Ústeckym kraju samorządowym wyniosło ono 25,1%, w Karlovarskim 22, a w Ołomunieckim 21 procent, podczas gdy w stolicy jedynie 11,1% (<https://volby.cz>). Analizując wyniki wyborów samorządowych

na szczeblu krajów wspomniane regiony można wręcz uznać za bastiony wspierające komunistów. W Karlovarzkim kraju w 2000 r. KSČM poparło 22% głosujących, w 2004 r. 23, w 2008 r. 17, a w 2012 r. ponownie 23%. W Ústeckym kraju poparcie to wyniosło – odpowiednio – 28, 25, 18 i 25% (Hejtmánek, 2016).

Z czasem różnice te zacierały się, co jak się wydaje należy wiązać m.in. ze spadkiem bezrobocia w Czechach i generalną poprawą stanu gospodarki. Jeszcze w wyborach w 2017 r. większe wsparcie dla komunistów było zauważalne w konkretnych częściach kraju: w regionach przygranicznych na zachodzie i północy, w Jeseníkach oraz na tzw. peryferiach wewnętrznych (na stykach krajów). Niskie poparcie dla nich miało miejsce w dużych miastach (Praga, Brno, Pilzno, wyjątkiem była Ostrawa) (Voda, 2019, s. 197–199). W wyborach z 2021 r. partia ta w żadnym z krajów samorządowych nie przekroczyła progu 5% głosów.

Biorąc pod uwagę dane ilościowe i jakościowe, P. Sula zaliczył czeskich komunistów do grupy partii małych. W swej analizie brał pod uwagę wyborcze wyniki z okresu 1996–2013 (Sula, 2018, s. 63–67), choć należy zastrzec, że KSČM mimo „małości partii” była jednak ciągle liczącym się podmiotem sceny politycznej.

Mimo ewidentnych niedostatków KSČM odgrywała bez wątpienia ważną rolę w systemie partyjnym i politycznym niezależnej Republiki Czeskiej. Świadczą o tym wyniki poszczególnych elekcji do Izby Poselskiej. Do wyborów z 2017 r. komuniści byli trzecią siłą partyjną w kraju, niemniej nie brali udziału w rządzeniu, ponieważ inne ugrupowania konsekwentnie wykluczały ich z możliwości wzięcia udziału w koalicjach rządowych. Największy sukces partia odniosła w wyborach w 2002 r. zdobywając 18,5% poparcia, co oznaczało 41 mandatów w niższej izbie (na 200 miejsc). Dopiero wybory z 2017 roku przyniosły zauważalnie niższe poparcie dla ugrupowania, lecz paradoksalnie to ich mandaty poselskie umożliwiły funkcjonowanie drugiego rządu premiera Andreja Babiša (od czerwca 2018 r.). Komuniści wspierali tenże rząd w głosowaniach parlamentarnych, choć ich przedstawiciele nie wchodzili w jego skład. Szczegółowy wynik wyborczy komunistów w wyborach do Izby Poselskiej w okresie niezależności Republiki przedstawiono na wykresie 1.

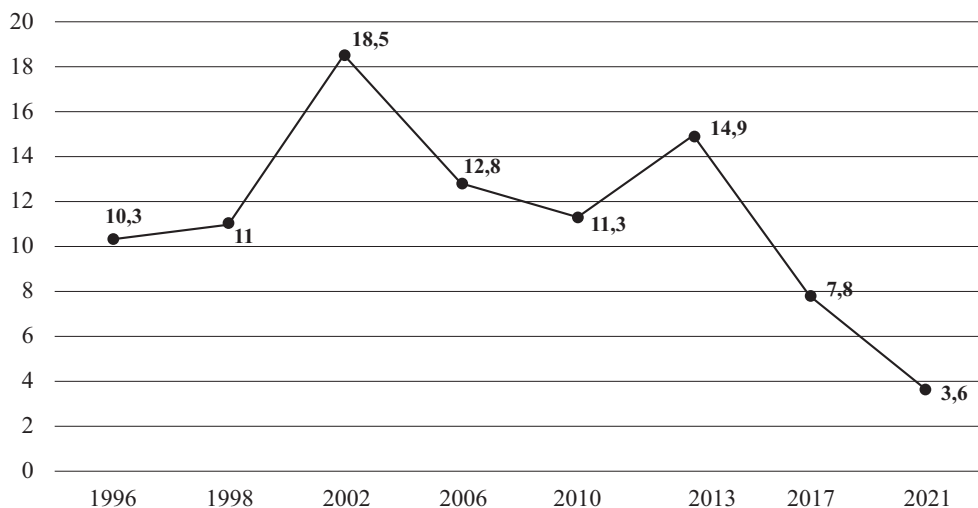
Biorąc pod uwagę liczbę głosów oddanych na ugrupowanie najlepszy wynik postkomuniści osiągnęli także w 2002 r. (ponad 882,6 tys. głosów) i w 2013 r. (ponad 741 tys.). W 2017 r. było to już tylko nieco ponad 393 tys., tendencja spadkowa była zatem zauważalna, a w 2021 r. jedynie niecałe 194 tys. wskazań. W innych latach wyborczych popierało ich w okolicach (lub nieco ponad) 600 tys. głosujących⁵.

Komuniści brali także udział w wyborach do Senatu, choć w tym przypadku nigdy nie uzyskali wyniku, który budziłby uznanie. W 1996 r. wybranych zostało dwóch senatorów popieranych przez to ugrupowanie, podobnie stało się dwa lata później. Po jednym mandacie senatorskim kandydaci komunistów zdobyli także w 2002, 2006, 2008 i 2012 roku⁶. W 1998 r. ugrupowanie zajmowało w Senacie 4 miejsca, był to najlepszy wynik w całym okresie niezależności Czech. Trudno zatem mówić o sukcesie, zważywszy, że izba wyższa złożona jest z 81 przedstawicieli.

KSČM uczestniczyła także w wyborach do Parlamentu Europejskiego (PE). Również i te elekcje były miernikiem popularności wśród czeskich wyborców. W 2004 r.

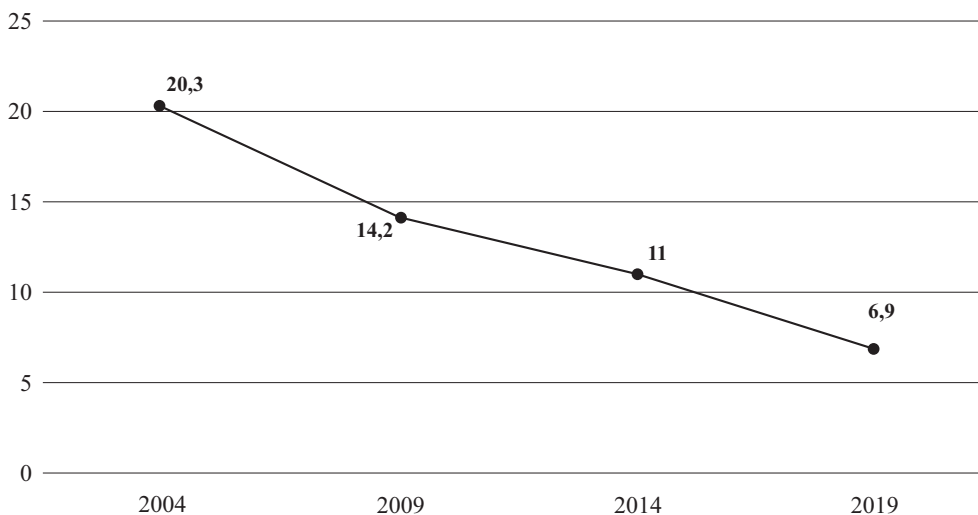
⁵ Dane za: www.volby.cz, 25.09.2022.

⁶ Dane za: www.volby.cz, 25.09.2022.

Wykres 1. Poparcie dla KSČM w wyborach do Izby Poselskiej w latach 1996–2021 (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.volby.cz.

w Republice wybierano 24 przedstawicieli do PE, pięć lat później 22, a od 2014 r. 21. Analiza wyników również w tym przypadku wskazuje na spadające poparcie dla komunistów. Pierwsza elekcja (2004) zakończyła się znaczącym sukcesem partii, na którą oddało głos ponad 20% głosujących, co przełożyło się na 6 miejsc w PE. W obecnym Parlamencie Europejskim czescy komuniści posiadają tylko jednego przedstawiciela. Szczegółowe wyniki poparcia dla KSČM unaoczniono na wykresie 2.

Wykres 2. Poparcie dla KSČM w wyborach do Parlamentu Europejskiego w latach 2004–2019 (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.volby.cz.

Wnioski z wyników wyborów do Izby Poselskiej oraz do Parlamentu Europejskiego są jednoznaczne: poparcie dla komunistów wyraźnie spadało. Istnieje ku temu logiczne wytłumaczenie, wynikające z analizy tego, kto głosował i głosuje na to ugrupowanie, o czym mowa w dalszej części artykułu.

KSČM w wyborach do Izby Poselskiej w 2021 r.

Wybory, które miały miejsce 8 i 9 października 2021 r. stanowiły, jak wspomniano, przełom w najnowszej historii politycznej państwa. Komuniści szli do nich z programem zatytułowanym „Szansa na nowy początek” (*Volební...*). Przewodnimi hasłami programu było „5 P”: 1) promocja uczciwej pracy i wyższe opodatkowanie bogatych, 2) stworzenie warunków do życia w bezpieczeństwie i pokoju, 3) zdrowsza przyroda i czystsze środowisko, 4) opieka nad dziećmi i ich edukacja oraz 5) prawo do godnego życia. Ugrupowanie postulowało m.in.: wprowadzenie minimalnej płacy na poziomie 20 tys. koron (prawie 800 euro), 35-godzinny tydzień pracy, konieczność wzrostu opodatkowania firm ponadnarodowych, wzrost preferencji podatkowych dla rodzin z dziećmi, wprowadzenie darmowych obiadów dla dzieci w szkołach powszechnych I stopnia, digitalizację szkolnictwa i bezpłatny internet dla szkół i rodzin z dziećmi, a także zwrócenie uwagi na jakość produktów żywnościowych i zaostrenie norm jakości tychże. Jeśli chodzi o politykę zagraniczną, komuniści niezmiennie postulowali wystąpienie z NATO, a także przeprowadzenie referendum na temat dalszego uczestnictwa w UE. Jednym z postulatów było również odnowienie wszechstronnych kontaktów z Chinami i Rosją. Szczególnie ten ostatni postulat, już po kilku miesiącach, stał się mocno zdezaktualizowany. Świadczył o daleko idącej złej ocenie rzeczywistości międzynarodowej.

Wspomniane cele programowe w wielu aspektach były istotne, w dużej mierze były po raz kolejny powtarzane przez to ugrupowanie. Pozostawanie ugrupowania poza głównym nurtem czeskiej polityki powodowało, że nie miały one szans na ich realizację w praktyce. Jeśli chodzi o politykę zewnętrzną były one w zasadzie nie do przyjęcia, stanowiąc zaprzeczenie celów Republiki realizowanych konsekwentnie od momentu przejścia nowego, niezależnego państwa w kierunku demokracji.

Dane wynikające z analizy programów wyborczych komunistów wyraźnie wskazują, iż najwięcej miejsca poświęcali oni zawsze sprawom ekonomicznym. Tak było np. przed wyborami w 2017 r., kiedy temu zagadnieniu poświęcili 31,7% treści programowych a niewiele mniej (31,2%) sprawom socjalnym, wreszcie 11,3% wolności i demokracji. Spośród kwestii bardziej szczegółowych ponad 16% treści związanych było z problemami zdrowia i usług społecznych (Eibl, Dostálová, 2019, s. 51). Takie dane nie dziwią i kierują uwagę ugrupowania ku najistotniejszym zagadnieniom, formułowanym na etapie kampanii wyborczych. Zwracając na nie uwagę komuniści próbują przykuć uwagę wyborców, choć podczas ostatniej elekcji do parlamentu nieskutecznie. Być może także dlatego, że wybór tych akurat sfer funkcjonowania państwa i społeczeństwa niezbyt odbiegał od decyzji innych ugrupowań, co spowodowało, że hasła którymi próbowała szermować KSČM „ginęły w tłumie” podobnych. Mówiąc wprost, w czasach niestabilności gospodarczej nie wyróżniały się one niczym szczególnym.

Tym razem wyborcy nie ocenili programu komunistów jako wystarczająco atrakcyjnego, w wyniku czego przedstawiciele tego ugrupowania – po raz pierwszy w dziejach Republiki Czeskiej – nie znaleźli się w izbie niższej parlamentu, uzyskując jedynie 3,6% poparcia. Stanowiło to bezsprzecznie zaskoczenie i pewnego rodzaju przełom. Gdyby jednak przyjrzeć się bliżej przyczynom tej niewątpliwej porażki można dojść do wniosku, że wcześniej czy później musiała ona nastąpić.

KSČM w wyborach samorządowych w 2022 r.

Wybory samorządowe do rad gmin i miast odbywają się w Republice co 4 lata. Obywatele wybierają wówczas na szczeblu gmin przedstawicielstwo gminy⁷. Kandydatów mogą zgłaszać partie i ruchy polityczne lub koalicje wyborcze, mogą być także zgłaszani kandydaci niezależni (Wojnicki, 2013, s. 176–179). Według czeskiej konstytucji, gminy stanowią podstawową jednostkę samorządu. Są zatem istotnym składnikiem funkcjonowania państwa.

Z racji rozdrobnienia państwa przedstawiciele do rad gmin i miast wybierani są w liczbie ponad 62 tys. osób w prawie 6400 jednostkach samorządowych (<https://volby.cz>). Tym samym są to elekcje niezwykle lokalne docierające dosłownie do każdego zakątka państwa.

W pewnym sensie stanowią one papierek lakmusowy dotyczący nastrojów politycznych w państwie, tym bardziej jeśli odbywają się rok po wyborach parlamentarnych, jak to miało miejsce w ostatnim przypadku. Dodatkowo istotnym faktem, który wpływał na tę elekcję były wydarzenia międzynarodowe: rosyjska agresja na Ukrainę owocująca falą uchodźców, która napłynęła także do Czech.

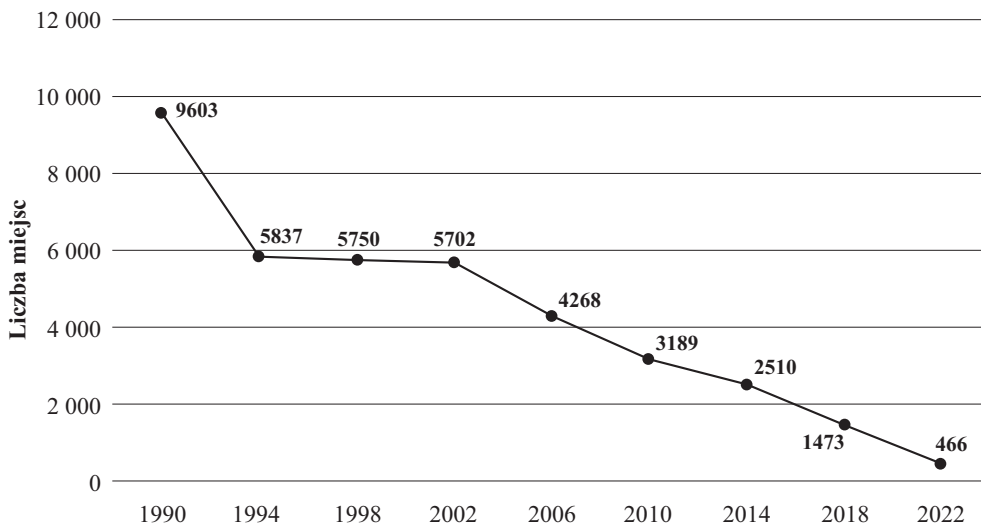
Należy również dodać, iż Czesi – spośród wszystkich instytucji życia publicznego i politycznego – najbardziej ufają właśnie samorządom. Mimo, że ogólny stopień zaufania do polityki, polityków i instytucji politycznych jest w Czechach bardzo niski, samorządy wyróżniają się na tym tle pozytywnie. Wyraźnie wskazują na to badania opinii publicznej. W ostatnich odnoszących się do instytucji politycznych (badanie z wiosny 2022 r.) respondenci wykazali najwyższy stopień zaufania wobec przedstawicielstw gmin (65% pytanych ufa im lub raczej im ufa) i starostów, stojących na czele przedstawicielstw (63%). Tak wysoki stopień zaufania daleko odbiega od pozytywnych ocen prezydenta (38%), rządu (35%) czy też Izby Poselskiej (30%) (CVVM, 2022). Od momentu rozpoczęcia prowadzenia tego rodzaju badań zaufanie dla najbliższych obywatelom organów samorządu było najwyższe, oscyloowało między 50 a 60 procentami, często przekraczało 60%.

Wybory z jesieni 2022 r. były też doskonałą okazją do potwierdzenia czy faktycznie dochodzi do trwałego spadku poparcia dla czeskich komunistów. Wyniki elekcji nie pozostawiają co do tego żadnych wątpliwości. Już w 2018 r. na szczeblu gmin KSČM straciła około połowy miejsc w tychże radach, co świadczyło o istotnym problemie

⁷ Co 4 lata mają miejsce również wybory na szczeblu 14 krajów samorządowych, kiedy to wybierane są ich przedstawicielstwa. Z racji późniejszego uformowania się tego szczebla samorządu, elekcje przedstawicielstw krajów odbywają się „na przemian” z wyborami do gmin. Następne będą przeprowadzone w 2024 r.

związany z poparciem dla ugrupowania (Ogrodnik, 2018). W 2022 r. nastąpiło kolejne pogorszenie – spadek był bowiem ponad trzykrotny. W konsekwencji: o ile w wyborach samorządowych w 1994 r. komuniści posiadali 5837 miejsc w radach gmin i miast, o tyle w 2006 r. było to 4268, osiem lat później 2510, a po ostatnich wyborach już tylko 466 miejsc. W poszczególnych 4-letnich okresach wynik ten był coraz gorszy. Dokładne dane zaprezentowane zostały na wykresie 3. Spadek poparcia zarysował się wyraźnie już od 2006 r.

Wykres 3. Liczba przedstawicieli KSČM w radach gmin i miast w latach 1990–2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.volby.cz.

Przyczyny spadku wsparcia wyborców dla Komunistycznej Partii Czech i Moraw są złożone, odnoszą się one zarówno do wyborów samorządowych, jak i parlamentarnych. Po pierwsze, baza wyborców ugrupowania jest w zaawansowanym wieku. Podczas wyborów w 2017 r. 44% głosujących na tę partię było w wieku powyżej 65 lat, 26% w wieku 50–64 lata. Byli to najstarsi wiekowo wyborcy spośród wszystkich ugrupowań. Głosujący na komunistów byli przynajmniej miesiąc przed elekcją (w 70%) zdecydowani na wsparcie właśnie tej partii. Wyborcy komunistów zostali do takiej decyzji przekonani programem, chęcią zmiany w czeskiej polityce oraz przekonaniem, iż za czasów komunizmu „było lepiej” (Volby, 2017). Czynnikiem demograficznym jest tu jednak przede wszystkim dominujący i godny podkreślenia. Już w 2008 roku zwracał na niego uwagę L. Linek, przewidując znaczący spadek poparcia dla tego ugrupowania, choć w perspektywie do 2023 roku nie przewidywał, że poparcie to może nie wystarczyć, aby dostać się do Izby Poselskiej (Linek, 2008, s. 330–334). Nie przewidywał głównie dlatego, że oprócz starzejącego się elektoratu także inne czynniki znacząco wpływają na obniżenie się potencjału wyborczego KSČM.

Po drugie, wyborcy komunistów cechowali się także swoistą pamięcią historyczną, co wpływa nie tylko na postrzeganie przeszłości, ale i teraźniejszości. Odniesienia do historii miały miejsce w licznych dokumentach programowych ugrupowania, ich

używanie nie było przypadkowe, ponieważ miało na celu przeciwstawienie dawnych „dobrych czasów” współczesnej – „złej demokracji”. Pytani o ocenę poszczególnych dziesięcioleci (od lat 50. XX w.) i o przyszłość (badania z 2010 r.) wyborcy KSČM najlepiej oceniali lata 80. i 70. (odpowiednio 54 i 49% pozytywnych odniesień), a najgorzej pierwsze dziesięciolecie XXI stulecia (7% ocen pozytywnych). Im starsi wyborcy, tym oceny okresu komunizmu były lepsze (Kunštát, 2013, s. 123–129).

Ocena poszczególnych wydarzeń dotyczących powojennej Czechosłowacji w całym społeczeństwie czeskim jest diametralnie różna od oceny sformułowanej przez wyborców partii komunistycznej. Dla aż 63% wyborców ugrupowania aksamitna rewolucja w 1989 r. to coś negatywnego, tylko 29% miało pozytywne konotacje. Nic zatem dziwnego, iż większość głosujących na to ugrupowanie także bardziej pozytywnie oceniała poszczególne obszary funkcjonowania państwa przed 1989 r. niż obecnie (np. polityka społeczna, bezpieczeństwo emerytalne, kontakty międzyludzkie, perspektywa ochrony jednostki, ochrona zdrowia) (Kunštát, 2013, s. 168, 176).

Po trzecie, głosy komunistom odbierają inne ugrupowania „antysystemowe”, przede wszystkim Wolność i Demokracja Bezpośrednia (SPD – Svoboda a přímá demokracie), prawicowe ugrupowanie, które w 2022 r. trzykrotnie zwiększyło swój stan posiadania w samorządach. Poprzez prosty przekaz, dotyczący głównie polityki międzynarodowej (ograniczenie roli NATO, przeprowadzenie referendum dotyczącego opuszczenia Unii Europejskiej przez Czechy) SPD, określana często mianem prorosyjskiej, odniosła sukces. Co więcej, wg najnowszej prognozy ośrodka badań opinii publicznej STEM ugrupowanie SPD – gdyby wybory odbyły się w najbliższą niedzielę (badanie z przełomu listopada i grudnia 2022 r.) – zajęłoby trzecie miejsce, mogąc liczyć na 12,4% poparcia. Komuniści otrzymaliby jedynie 4,2% głosów, co byłoby wynikiem niewiele lepszym od rezultatu wyborów z 2021 roku (STEM, 2022).

Wydaje się zatem, że ugrupowanie prawicowe przejmuje głosy niezadowolonych z przemian politycznych i gospodarczych, na które dotąd mogła liczyć KSČM, a także osób nieusatysfakcjonowanych czeską polityką zagraniczną. Zestawienie to jest dla komunistów niebezpieczne, jeśli chodzi o potencjalną możliwość pozyskiwania głosów. Zauważalne jest podobieństwo wyborców KSČM i SPD pod względem dochodów i poziomu wykształcenia. Wyborcy obu ugrupowań różnią się natomiast odnośnie do ich wieku, bowiem SPD może liczyć na głosy młodych wyborców.

Kandydat KSČM nie wziął także udziału w wyborach prezydenta Republiki w styczniu 2023 r. Wprawdzie ugrupowanie na początku lutego 2022 r. wybrało Josefa Skálę jako osobę mającą kandydować w elekcji (*Josefa Skálu...*), lecz nie zebrał on w wymaganym terminie wymaganej liczby podpisów, co oznaczało konieczność wycofania się ze współzawodnictwa (*Skálovi z KSČM...*)⁸. W następstwie tego partia nie była w ogóle reprezentowana w wyborach głowy państwa. Była to bezsprzecznie kolejna porażka partii komunistycznej, potwierdzająca spadek zainteresowania ich ofertą w społeczeństwie.

Obecnie partia komunistyczna lokuje się w zdecydowanej opozycji do rządu Petra Fiali, aktywnie bierze udział w protestach przeciw rządzącej koalicji. Podczas jednej z manifestacji przeprowadzonej w marcu 2023 r. wykorzystywano hasła dotyczące podwyżek cen i inflacji w Czechach. Wcześniej niezbyt przychylnie odnoszono się do cze-

⁸ Skála zebrał niecałe 36 tys. podpisów, podczas gdy wymagane było minimum 50 tys.

skiej pomocy dla uchodźców z Ukrainy, choć nie był to główny punkt krytyki rządu (*Komunisty...*). Być może aktywność protestacyjna tego typu jest jedną z ostatnich możliwości zaistnienia KSČM w świadomości czeskiego społeczeństwa.

Podsumowanie

Niski stopień wsparcia dla czeskich (post)komunistów, zauważalny w wyborach do Izby Poselskiej w 2021 r., został potwierdzony rok później podczas wyborów samorządowych. Oznacza to, że komuniści tracą społeczne poparcie, którym cieszyli się podczas kilku elekcji w okresie niezależności Republiki Czeskiej. Według badań opinii publicznej chęć głosowania na KSČM wyraża w dalszym ciągu mniej osób niż jest to niezbędne, aby dostać się do parlamentu. Dodatkowo ugrupowanie było *de facto* nieobecne podczas wyborów głowy państwa w 2023 r., nie będąc w stanie wystawić własnego kandydata.

Partii komunistycznej nie sprzyja fakt, iż społeczeństwo czeskie samoidentyfikuje się na skali orientacji politycznej prawica–lewica zdecydowanie po stronie prawicy. Taki trend daje się zauważyć w już od wiosny 2014 r., kiedy to po raz pierwszy liczba wyborców określających się jako „prawicowi” przewyższyła liczbę wyborców „lewicowych”. W ostatnim badaniu z września 2020 r. jako lewica określało się 22,1% pytanych, jako prawica 38,4%. Jako lewicowi w 39% określali się w przeważającej mierze jedynie wyborcy w wieku powyżej 60 lat. Spośród ankietowanych wyborców KSČM 61,7% określało się jako osoby o poglądach lewicowych (*Sebezařazení...*)⁹. Wyniki te zatem stosunkowo jednoznacznie pozwalają negatywnie spojrzeć na przyszłość ugrupowania w systemie partyjnym Republiki.

Przez prawie 30 lat niezależności Republiki Czeskiej KSČM była ważnym czynnikiem sceny politycznej tego państwa, choć nigdy nie weszła w skład żadnego rządu. Wybory z 2021 r. są – w opinii autora – przełomem pozwalającym na stwierdzenie, że mamy do czynienia najprawdopodobniej z powolnym znikaniem tej partii z czeskiego systemu partyjnego. Wziąwszy pod uwagę przedstawione przyczyny spadku poparcia dla czeskich postkomunistów – a przede wszystkim rosnący wiek potencjalnych wyborców partii, jak i przejmowanie elektoratu przez prawicową SPD – powyższa teza jest uzasadniona.

Partia ta będzie jeszcze przez pewien czas obecna na poziomie lokalnym i regionalnym, niemniej z czasem może w zupełności zniknąć lub połączyć się z innym ugrupowaniem lewicowym, tracąc tym samym tożsamość. Za mało prawdopodobne uważam przetrwanie KSČM pod obecną nazwą, proponując obecny program. Tym samym, aby przetrwać, powinna przejść przymusową, spóźnioną transformację ugrupowania. Trudno odpowiedzieć na pytanie, czy ugrupowanie to stać na tego rodzaju zmianę.

Author Contributions

Conceptualization (Konceptualizacja): Krzysztof Koźbiał

Data curation (Zestawienie danych): Krzysztof Koźbiał

⁹ Jako lewicowi określali się także wyborcy czeskiej socjaldemokracji, a także, co może być zaskakujące, istotna liczba wyborców SPD.

Formal analysis (Analiza formalna): Krzysztof Koźbiał

Writing – original draft (Piśmiennictwo – oryginalny projekt): Krzysztof Koźbiał

Writing – review & editing (Piśmiennictwo – sprawdzenie i edytowanie): Krzysztof Koźbiał

Competing interests: The author have declared that no competing interests exist
(Sprzeczne interesy: Autor oświadczył, że nie istnieją żadne sprzeczne interesy)

Bibliografia

- Cabada L., Šanc D. (2005), *Český stranický system ve 20. století*, Plzeň.
- CVVM (2022), *Důvěra ústavním institucím na jaře 2022*, https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form-2content/documents/c2/a5519/f9/pi220523.pdf, 28.10.2022.
- Czyż A., Kubas S. (2014), *Państwa Grupy Wyszehradzkiej: pomiędzy przeszłością a teraźniejszością. Wybrane aspekty polityki wewnętrznej i zagranicznej*, Katowice.
- Dostálová V., Havlík V. (2019), *Voliči politických stran*, w: O. Eibl, M. Gregor a kol., *Volby do Poslanecké Sněmovny v roce 2017*, Brno.
- Eibl O., Dostálová V. (2019), *Volební programy stran a jejich analýza*, w: O. Eibl, M. Gregor a kol., *Volby do Poslanecké Sněmovny v roce 2017*, Brno.
- Eibl O., Gregor M. (2019), *Obecná charakteristika kampaní a jejich vybrané prvky*, w: O. Eibl, M. Gregor a kol., *Volby do Poslanecké Sněmovny v roce 2017*, Brno.
- Fiala P., Hloušek V. (2003), *System partyjny Republiky České*, w: *Partie i systemy partyjne Europy Środkowej*, red. A. Antoszewski, P. Fiala, R. Herbut, J. Sroka, Wrocław.
- Hejtmánek J. (2016), *Volební historie kraje*, č. I, Praha, <https://adoc.pub/volebni-historie-kraj-ast-i.html>, 27.10.2022.
- <https://volby.cz/pls/kv2022/kv1211?xjazyk=CZ&xid=1&xv=1&xdz=7&xnumnuts=0&xstat=0&xvyber=1>, 26.09.2022.
- <https://volby.cz/pls/ps2002/ps3?xjazyk=CZ>, 10.10.2022.
- Hušek P., Smolík J. (2019), *Politický system a politické strany České Republiky*, Brno, s. 87–88.
- Josefa Skálu si KSČM zvolilo za kandidáta na prezidenta*, <https://www.novinky.cz/clanek/volby-prezidenta-josef-skala-kandidat-kscm-do-prezidentskych-voleb-2023-40394894>.
- Kochanowski J. (1997), *Czechosłowacja*, Warszawa.
- Komunisty nezastaví!*, <https://www.kscm.cz/cs/aktualne/aktuality/komunisty-nezastavi/>, 13.3.2023.
- Koźbiał K. (2016), *System partyjny Republiky České*, w: *Europa Środkowa-Central Europe*, t. V, red. K. Żarna, Oświęcim.
- Kubas S. (2018), *Proces demokratyzacji i jego determinanty. Analiza na przykładzie Republiky České i Węgier (1990–2016)*, Katowice.
- Kunstát D. (2013), *Za rudou oponou. Komunisté a jejich voliči po roce 1989*, Praha.
- Linek L. (2008), *Kdy vymřou voliči KSČM? K věkové struktuře elektoratu KSČM*, „Politologický Časopis”, nr 4.
- Ogrodnik Ł. (2018), *Czeska scena polityczna po wyborach*, „Biuletyn PISM”, nr 152(1725) z 15 listopada 2018 r.
- Patkowski K. (2011), *Pozycja i znaczenia partii wywodzących się z systemu niedemokratycznego na scenie partyjnej w Polsce, Czechach, Słowacji i na Węgrzech po 1989 r.*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 1.

- Pink M., Voda P. (2012), *Základní vymezení voličské základny politických stran v České Republice v letech 1996–2010*, w: M. Pink a kol., *Volební mapy České a Slovenské Republiky po roce 1993: vzorce, trendy, proměny*, Brno.
- Práce Kim Čong-ila jsme si vážili, kondolovala KSČM do KLRD*, <https://web.archive.org/web/20120107225632/http://www.novinky.cz/zahranicni/svet/254388-prace-kim-cong-ila-jsume-si-vazili-kondolovala-kscm-do-kldr.html?ref=stalo-se>, 29.11.2020.
- Rychlík J. (2020), *Československo v období socialismu 1945–1989*, Praha.
- Sebezařazení na levoprávní škále politické orientace – září 2020*, <https://cvvm.soc.cas.cz/media/content2/form2content/documents/c2/a5311/f9/po201103.pdf>, 10.12.2022.
- Skálovi z KSČM se podařilo nasbírat jen 36 tisíc podpisů. To na Hrad nestačí*, https://www.idnes.cz/volby/volba-prezidenta-skala-josef-kscm-konecna.A221107_100232_prezidentske-volby-2023_kop.
- Sokół W. (2005a), *System polityczny Czech*, w: *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Lublin.
- Sokół W. (2005b), *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i wschodniej – próba bilansu*, w: *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Lublin.
- STEM (2022), *Volební tendence české veřejnosti – začátek prosince 2022*, <https://www.stem.cz/volebni-tendence-ceske-verejnosti-zacatek-prosince-2022/>.
- Sula P. (2018), *Partie małe w wybranych państwach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1989–2016*, Kraków.
- Voda P. (2019), *Volby do Poslanecké Sněmovny 2017 a volební geografie*, w: O. Eibl, M. Gregor a kol., *Volby do Poslanecké Sněmovny v roce 2017*, Brno.
- Volby 2017: Volební rozhodování, kampaně a povolební realita*, <https://mapavolicu.behavio.cz/mapa/podzim>, 2.12.2020.
- Volební program KSČM 2021*, https://www.kscm.cz/wp-content/uploads/2022/04/1._volebni_program_kscm_2021.pdf, 30.09.2022.
- Wojnicki J. (2013), *Wybory lokalne w Republice Czeskiej, Republice Slowackiej oraz na Węgrzech*, w: *Wybory samorządowe w Polsce i krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, red. J. Kowalik, Kielce.

The Extinction of the Dinosaurs of the Czech Political Scene? The Communist Party of Bohemia and Moravia in the Light of the Elections in 2021 and 2022

Summary

The Communist Party of Bohemia and Moravia is basically the only example of a communist party that, after the political transformation of the late 1980s and early 1990s, survived in the political system of a state in Central Europe under an unchanged name and only slightly modified programme. For almost 30 years, the party has played an important role in the Czech party system, although it has not been part of any Czech government, only supporting Prime Minister Babiš's government in individual votes since 2018.

As a result of the 2021 parliamentary elections, the Communists did not find themselves in the Chamber of Deputies for the first time, and a year later they achieved a poor result during the municipal elections. In the author's opinion, these events are probably the beginning of the party's disappearance from the political landscape of the Czech Republic. In 2023 KSČM was unable to field its own candidate in the presidential elections, further deepening the crisis.

The decline in support is due to the electoral structure of voters for this party (they are generally older people), the lack of an interesting offer for other voters and the targeting of its message mainly at those who are dissatisfied with the transformation. A significant proportion of the party's electorate votes for other parties, including those on the right – such as T. Okamura's SPD.

Key words: Czech Republic, Czech political system, Communist Party of Bohemia and Moravia, political transformation in Czechoslovakia, post-communism

